

MỘT SỐ VẤN ĐỀ LÝ LUẬN VÀ THỰC TIỄN VỀ ÁN LỆ HÌNH SỰ TẠI VIỆT NAM

THS. BÙI ĐÌNH TIẾN*

Tóm tắt: Từ việc làm rõ lý luận về án lệ, bài viết chỉ ra những vấn đề phát sinh trong thực tiễn áp dụng án lệ hình sự tại Việt Nam, đồng thời, chỉ ra nguyên nhân của những tồn tại, hạn chế trong thực tiễn áp dụng án lệ và đưa ra kiến nghị, góp phần nâng cao hiệu quả áp dụng án lệ hình sự, phù hợp với truyền thống pháp lý và đáp ứng được những đòi hỏi từ thực tiễn cải cách tư pháp ở Việt Nam.

Từ khóa: án lệ hình sự; lý luận về án lệ; thực tiễn áp dụng án lệ; kiến nghị.

Ngày nhận bài: 19/02/2025; Ngày hoàn thành biên tập: 17/3/2025; Ngày duyệt đăng bài: 21/3/2025

Abstract: From clarifying the theory of case law, the article points out problems arising in the practical application of criminal case law in Vietnam. At the same time, the article discusses the causes of limitations in the practice of applying case law, and makes recommendations which contribute to improving the effectiveness of applying criminal case law in accordance with legal traditions, meeting the requirements of judicial reform practice in Vietnam.

Keywords: criminal case law; theory of case law; practical application of case law; recommendation.

Received: 19 February 2025; Editing completed: 17 March 2025; Accepted for publication: 21 March 2025

Đặt vấn đề

Trong những năm qua, việc lựa chọn, công bố, áp dụng án lệ đã được Tòa án nhân dân tối cao (TANDTC) và Tòa án nhân dân (TAND) các cấp chú trọng, đã mang lại những kết quả thiết thực trong giải quyết các vụ án, bảo đảm tính khách quan, chính xác, toàn diện và đầy đủ. Tuy nhiên, nhận thức, áp dụng án lệ, nhất là án lệ hình sự đang bộc lộ nhiều hạn chế, bất cập cần được quan tâm, nghiên cứu. Bài viết thể hiện kết quả nghiên cứu của tác giả về lý luận án lệ và thực tiễn áp dụng án lệ hình sự tại Việt Nam.

1. Một số vấn đề lý luận về án lệ hình sự

Án lệ, một thuật ngữ được tiếp cận ở nhiều phương diện khác nhau. Án lệ là hình thức bên ngoài của pháp luật¹, là nguồn của pháp luật² (từ khía cạnh này, án lệ được đồng nhất với tiền lệ pháp do tiền lệ pháp thường là những bản án, quyết định của Tòa án mà không được tìm thấy trong các quyết

định của cơ quan nhà nước khác). Trong lịch sử, án lệ được hình thành, thừa nhận rất sớm ở các quốc gia theo truyền thống thông luật (common law) như Vương quốc Anh (thế kỷ X)³, Hoa Kỳ, Australia... Đến nay, án lệ được thừa nhận và ngày càng có vai trò quan trọng, không chỉ tại các quốc gia theo truyền thống thông luật, mà cả quốc gia theo truyền thống dân luật (civil law) như Pháp, Đức, Trung Quốc...

Tại Việt Nam, Nghị quyết số 48-NQ/TW ngày 24/5/2005 của Bộ Chính trị về chiến lược xây dựng và hoàn thiện hệ thống pháp luật đến năm 2010, định hướng đến năm

* Giảng viên chính Khoa Luật - Trường Đại học An ninh nhân dân.

¹ Trường Đại học Luật Hà Nội, *Giáo trình Lý luận chung về Nhà nước và Pháp luật*, Nxb. Tư pháp, 2018, tr.286.

² Trường Đại học Luật Hà Nội, *ltdđ* (1), tr.287.

³ Nguyễn Thanh Mận, *Án lệ hình sự - một khoảng trống cần nghiên cứu áp dụng trong thực tiễn ở Việt Nam hiện nay*, http://hvta.toaan.gov.vn/portal/page/portal/hvta/27676686/27677461?p_page_id=27677461&pers_id=28346379&folder_id=&item_id=265021047&p_details=1, truy cập ngày 22/12/2024.

2020 đã đề ra chủ trương: “Nghiên cứu về khả năng khai thác và sử dụng án lệ, tập quán (kể cả tập quán, thông lệ thương mại quốc tế) và quy tắc của các hiệp hội nghề nghiệp, góp phần bổ sung và hoàn thiện pháp luật”. Nghị quyết số 49-NQ/TW ngày 02/6/2005 của Bộ Chính trị về chiến lược cải cách tư pháp đến năm 2020 chỉ rõ: “Tòa án nhân dân tối cao có nhiệm vụ tổng kết kinh nghiệm xét xử, hướng dẫn áp dụng thống nhất pháp luật, phát triển án lệ và xét xử giám đốc thẩm, tái thẩm”.

Cụ thể hóa đường lối, quan điểm của Đảng, Luật Tổ chức TAND năm 2014 quy định: “Hội đồng Thẩm phán Tòa án nhân dân tối cao có nhiệm vụ lựa chọn quyết định giám đốc thẩm của Hội đồng Thẩm phán Tòa án nhân dân tối cao, bản án quyết định đã có hiệu lực pháp luật, có tính chuẩn mực của các Tòa án, tổng kết phát triển thành án lệ và công bố án lệ để các Tòa án nghiên cứu và áp dụng trong xét xử”⁴ và hiện nay điểm d khoản 3 Điều 48 Luật Tổ chức TAND năm 2024 quy định Hội đồng Thẩm phán TANDTC có nhiệm vụ, quyền hạn: “Lựa chọn quyết định của Hội đồng Thẩm phán Tòa án nhân dân tối cao, bản án, quyết định đã có hiệu lực pháp luật, có tính chuẩn mực của các Tòa án, tổng kết phát triển thành án lệ”. Bên cạnh đó, Bộ luật Dân sự năm 2015, Bộ luật Tố tụng dân sự năm 2015, Luật Tố tụng hành chính năm 2015 cũng đã quy định các nguyên tắc áp dụng, viện dẫn án lệ trong xét xử. Trên cơ sở Luật Tổ chức TAND, Hội đồng Thẩm phán TANDTC đã ban hành Nghị quyết số 03/2015/NQ-HĐTP ngày 28/10/2015 về quy trình lựa chọn, công bố và áp dụng án lệ. Nghị quyết số 04/2019/NQ-HĐTP ngày 18/6/2019 của

Hội đồng Thẩm phán TANDTC (sau đây gọi tắt là Nghị quyết số 04) thay thế cho Nghị quyết số 03/2015/NQ-HĐTP đã giúp cho quy trình lựa chọn nội dung, đặt ra tiêu chí về hình thức của án lệ và áp dụng án lệ phù hợp hơn.

Theo Nghị quyết số 04 thì: “Án lệ là những lập luận, phán quyết trong bản án, quyết định đã có hiệu lực pháp luật của Tòa án về một vụ việc cụ thể được Hội đồng Thẩm phán Tòa án nhân dân tối cao lựa chọn và được Chánh án Tòa án nhân dân tối cao công bố là án lệ để các Tòa án nghiên cứu, áp dụng trong xét xử”.

Tính đến tháng 12/2024, Chánh án TANDTC đã công bố 72 án lệ, trong đó có 17 án lệ hình sự (08 án lệ liên quan đến tội giết người; số còn lại là án lệ liên quan đến: tội mua bán người (02), tội dâm ô đối với người dưới 16 tuổi (01), tội tham ô tài sản (01), tội cướp tài sản (01), tội cướp giật tài sản (01), tội bắt cóc nhằm chiếm đoạt tài sản (01), tội vi phạm quy định về bảo vệ động vật nguy cấp, quý, hiếm (01), tội đánh bạc và tổ chức đánh bạc (01)).

Giống như các án lệ trong các lĩnh vực dân sự, kinh doanh, thương mại, hành chính, án lệ hình sự tại Việt Nam có những đặc điểm chung và riêng sau đây:

Thứ nhất, án lệ là những lập luận, phán quyết trong bản án, quyết định có hiệu lực pháp luật của Tòa án về một vụ án hình sự cụ thể.

Theo đó, án lệ không phải là bản án, quyết định của Tòa án nói chung, mà chỉ là những lập luận, phán quyết trong bản án, quyết định của Tòa án đã có hiệu lực pháp luật.

⁴ Điều 22 Luật Tổ chức TAND năm 2014.

Nhìn từ bố cục, thì án lệ được tìm thấy trong phần “nhận định của Tòa án”. Những lập luận, phán quyết đó có tác dụng làm rõ những tình tiết, vấn đề luật thực định chưa rõ ràng, chưa có văn bản hướng dẫn hoặc hướng dẫn nhưng vẫn chưa cụ thể, vẫn còn nhiều cách hiểu khác nhau. Tại những quốc gia theo truyền thống thông luật, thì án lệ còn có tác dụng tạo ra quy phạm mới để giải quyết những việc mà trong luật thực định chưa có quy phạm điều chỉnh. Trong lĩnh vực hình sự tại Việt Nam, án lệ không tạo ra quy phạm pháp luật mới, mà chỉ có tác dụng giải thích quy định của luật, vì nguồn duy nhất của luật hình sự Việt Nam là Bộ luật Hình sự (BLHS)⁵.

Thứ hai, án lệ hình sự tại Việt Nam do Hội đồng Thẩm phán TANDTC lựa chọn và được Chánh án TANDTC công bố.

Án lệ tại Việt Nam được tạo ra theo một trình tự khá chặt chẽ, để bảo đảm tính khoa học, chuẩn mực và giá trị pháp lý của án lệ, gồm các bước: (i) Các cá nhân, cơ quan, tổ chức đề xuất bản án, quyết định phát triển thành án lệ; (ii) Bản án, quyết định được lựa chọn là án lệ được đăng tải trên Cổng thông tin của TANDTC; (iii) Hội đồng tư vấn án lệ họp cho ý kiến đối với bản án, quyết định được đề xuất, phát triển thành án lệ. Hội đồng tư vấn do Chánh án TANDTC thành lập, gồm có ít nhất 09 thành viên. Trường hợp tư vấn án lệ về hình sự thì thành phần của Hội đồng tư vấn án lệ phải có đại diện Cơ quan điều tra của Bộ Công an, Bộ Quốc phòng hoặc Viện kiểm sát nhân dân tối cao; (iv) Trên cơ sở lựa chọn của Hội đồng tư vấn, Chánh án TANDTC tổ chức phiên họp toàn thể Hội đồng Thẩm phán TANDTC để thảo luận, biểu quyết thông qua án lệ. Án lệ chỉ được

thông qua nếu có quá nửa tổng số thành viên Hội đồng Thẩm phán TANDTC biểu quyết tán thành; (v) Chánh án TANDTC công bố án lệ sau khi đã được Hội đồng Thẩm phán TANDTC thông qua.

Thứ ba, về bố cục án lệ hình sự ở Việt Nam.

Bố cục án lệ hình sự ở Việt Nam bao gồm: số, tên án lệ; số, tên bản án, quyết định của Tòa án có nội dung được phát triển thành án lệ; tình huống pháp lý, giải pháp pháp lý của án lệ; quy định của pháp luật có liên quan đến án lệ; từ khóa về những tình huống pháp lý, giải pháp pháp lý trong án lệ; các tình tiết trong vụ án và phán quyết của Tòa án có liên quan đến án lệ; nội dung của án lệ.

Thứ tư, về hiệu lực của án lệ.

Nghị quyết số 04 chỉ rõ: “Án lệ được nghiên cứu, áp dụng trong xét xử sau 30 ngày kể từ ngày công bố”. Khi xét xử, Thẩm phán, Hội thẩm phải nghiên cứu, áp dụng án lệ, bảo đảm những vụ việc có tình huống pháp lý tương tự thì phải được giải quyết như nhau. Trường hợp vụ việc có tình huống pháp lý tương tự, nhưng Tòa án không áp dụng án lệ thì phải nêu rõ lý do trong bản án, quyết định của Tòa án⁶.

2. Một số vấn đề về thực tiễn áp dụng án lệ hình sự tại Việt Nam

Theo số liệu thống kê của TANDTC, sau hơn 08 năm kể từ ngày 06/4/2016 (ngày Chánh án TANDTC công bố án lệ đầu tiên số 01/2016/AL) đến ngày 22/12/2024, Chánh án TANDTC đã công bố 72 án lệ, trong đó có 17 án lệ hình sự. Thực tiễn áp dụng án lệ đã có tổng cộng 1.457 bản án, quyết định của Tòa án các cấp đã áp dụng, viện dẫn án lệ trong giải quyết vụ án hình

⁵ Xem Điều 2 BLHS (từ BLHS năm 1985 đến BLHS năm 2015).

⁶ Điều 8 Nghị quyết số 04/2019/NQ-HĐTP.

sự, dân sự, hành chính... Trong đó có 89 bản án hình sự áp dụng án lệ.

Nghiên cứu cho thấy, 89 bản án hình sự có áp dụng án lệ khá đa dạng liên quan đến cả 17 án lệ hình sự đã được công bố. Các án lệ hình sự được viện dẫn thể hiện trong phần nhận định của Tòa án sau khi đã nêu toàn bộ diễn biến, tình tiết của vụ án. Các vụ án hình sự có áp dụng án lệ được cả ba cấp Tòa án áp dụng trong xét xử gồm: TAND cấp huyện⁷, TAND cấp tỉnh⁸, TAND cấp cao⁹. Có bản án được Hội đồng xét xử áp dụng án lệ để xác định tội danh; có bản án, Hội đồng xét xử áp dụng án lệ để xác định tình tiết tăng nặng trách nhiệm hình sự, xác định giai đoạn phạm tội... Nghiên cứu còn cho thấy, có bản án, Hội đồng xét xử áp dụng một án lệ hình sự để xem xét, làm rõ tình tiết của vụ án. Cụ thể, TAND tỉnh Gia Lai viện dẫn Án lệ số 47/2021/AL về việc xác định tội danh trong trường hợp bị cáo dùng hung khí nguy hiểm đâm vào vùng trọng yếu của cơ thể bị hại để nhận định bị cáo phạm tội giết người theo tình tiết định khung tăng nặng là phạm tội có tính chất côn đồ¹⁰. Có bản án, Hội đồng xét xử viện dẫn ba án lệ trong phần nhận định, để làm rõ các tình tiết của vụ án. Chẳng hạn, TAND tỉnh Ninh Thuận áp dụng Án lệ số 47/2021/AL về việc xác định tội danh trong trường hợp bị cáo dùng hung khí nguy hiểm chém, đâm vào vùng trọng yếu của cơ thể; áp dụng Án lệ số 45/2021/AL về xác định bị cáo phạm tội giết người thuộc trường hợp “phạm tội chưa đạt” và áp dụng Án lệ số 17/2018/AL về tình tiết “có tính chất côn đồ” trong tội giết người có đồng phạm.

Những dẫn chứng nêu trên cho thấy, đường lối, chủ trương của Đảng, pháp luật của Nhà nước về nghiên cứu, lựa chọn, áp dụng án lệ đã được triển khai phù hợp với đòi hỏi của

thực tiễn tại Việt Nam. Công bố, áp dụng án lệ trong thực tiễn tại Việt Nam còn là tiếp thu chọn lọc kinh nghiệm của các quốc gia trên thế giới, cả ở hệ thống thông luật và dân luật. Án lệ hình sự là căn cứ thuyết phục trong xác định tình tiết định tội, tình tiết định khung, xác định giai đoạn thực hiện tội phạm... Theo đó, án lệ hình sự là nguồn quan trọng, để làm rõ những tình tiết mà BLHS quy định chưa rõ, chưa có văn bản hướng dẫn, hoặc có văn bản hướng dẫn, nhưng chưa cụ thể.

Tuy nhiên, thực tiễn áp dụng án lệ hình sự cho thấy, một số vướng mắc, bất cập cần được quan tâm nghiên cứu để đáp ứng yêu cầu cải cách tư pháp, xây dựng Nhà nước pháp quyền xã hội chủ nghĩa, phù hợp với chuẩn mực quốc tế trong giai đoạn hiện nay như sau:

Một là, nhận thức về án lệ chưa đúng. Án lệ là bản án, quyết định của Tòa án hay án lệ chỉ là lập luận, phán quyết của Tòa án có trong bản án, quyết định đã có hiệu lực pháp luật cũng còn nhiều quan điểm khác nhau¹¹. Từ kết quả nghiên cứu của mình, tác giả nhận thấy, án lệ không phải là toàn bộ bản án, quyết định của Tòa án đã có hiệu lực pháp luật, mà chỉ là những lập luận, phán quyết thể hiện trong phần nhận định của

⁷ Bản án số 54/2024/HS-ST ngày 14/3/2024 của TAND quận 8, TP. Hồ Chí Minh; Bản án số 42/2024/HS-ST ngày 10/6/2024 của TAND quận Ngũ Hành Sơn, thành phố Đà Nẵng.

⁸ Bản án số 65/2023/HS-ST ngày 13/11/2023 của TAND tỉnh Quảng Bình; Bản án số 07/2024/HS-ST ngày 02/02/2024 của TAND tỉnh Bình Thuận.

⁹ Bản án số 87/2024/HS-PT ngày 30/01/2024 của TAND cấp cao tại TP. Hồ Chí Minh.

¹⁰ Bản án số 78/2023/HSST ngày 22/8/2023 của TAND tỉnh Gia Lai.

¹¹ Nguyễn Viết Giang, *Một số vấn đề về áp dụng và viện dẫn án lệ trong thực tiễn xét xử tại Tòa án hiện nay*, <https://tapchitoaan.vn/mot-so-van-de-ve-ap-dung-va-vien-dan-an-le-trong-thuc-tien-xet-xu-tai-toa-an-hien-nay9048.html>, truy cập ngày 24/02/2025.

Tòa án. Những nhận định này được thể hiện trong tình huống án lệ, giải pháp pháp lý, nội dung án lệ được Hội đồng Thẩm phán TANDTC lựa chọn và được Chánh án TANDTC công bố. Nói cách khác, án lệ phải là những giải pháp pháp lý cho những tình tiết trong hoàn cảnh, tình huống pháp lý còn nhiều cách hiểu khác nhau, do BLHS chưa có quy định rõ ràng, văn bản hướng dẫn chưa có hoặc có nhưng chưa cụ thể.

Hai là, kỹ năng nghiên cứu, phân tích, áp dụng án lệ của Thẩm phán còn hạn chế. Nghiên cứu điển hình 18/89 bản án hình sự có áp dụng án lệ, đối chiếu với các án lệ được áp dụng ở Việt Nam từ năm 2016 đến nay, tác giả nhận thấy, những lập luận, lý lẽ thể hiện nội dung cốt lõi của án lệ được áp dụng là chưa thực sự thuyết phục. Bản án nêu Án lệ số 47/2021/AL trong phần nhận định, nhưng không chỉ ra tình huống pháp lý trong vụ án được áp dụng án lệ và tình huống pháp lý trong Án lệ số 47/2021/AL là tương tự nhau. Cũng trong bản án này, tác giả còn nhận thấy, Hội đồng xét xử áp dụng Án lệ số 17/2018/AL về tình tiết “có tính chất côn đồ” trong tội giết người có đồng phạm, nhưng vụ án được áp dụng án lệ này không phải là đồng phạm mà phạm tội đơn lẻ trong tội giết người¹². Như thế, tình huống pháp lý trong án lệ và trong bản án có áp dụng án lệ không tương tự nhau.

Ba là, áp dụng án lệ không đúng. Việc áp dụng án lệ không đúng đã được phản ánh trên các diễn đàn công khai, cả ở lĩnh vực dân sự, kinh doanh, thương mại... Trong lĩnh vực hình sự, việc áp dụng án lệ không đúng xảy ra nhiều nhất liên quan đến Án lệ số 47/2021/AL. Nhiều vụ án xâm phạm sức khỏe, Cơ quan điều tra khởi tố, điều tra về

tội cố ý gây thương tích, Viện kiểm sát hoàn tất cáo trạng theo hướng đồng thuận với kết luận điều tra. Tuy nhiên, chuyển sang giai đoạn xét xử, Tòa án trả hồ sơ điều tra bổ sung theo hướng tội giết người (vì căn cứ vào Án lệ số 47/2021/AL). Do vậy, tình trạng án giết người gia tăng do áp dụng không đúng Án lệ số 47/2021/AL¹³. Cử tri nhiều địa phương phản ánh với Đoàn đại biểu Quốc hội trong các buổi tiếp xúc cử tri trước kỳ họp Quốc hội, trong đó có cử tri tỉnh Yên Bái đã phản ánh: “Tòa án chỉ căn cứ vào yếu tố “dùng hung khí nguy hiểm tấn công vào vùng trọng yếu trên cơ thể” và cho rằng người phạm tội có ý thức tước đoạt mạng sống của bị hại, mà không xem xét, đánh giá các yếu tố khác như mâu thuẫn giữa hai bên, cường độ tấn công, tỷ lệ thương tích... Đây cũng là yếu tố làm tăng số vụ án giết người trong phạm pháp hình sự, ảnh hưởng không nhỏ tới tỷ lệ điều tra, khám phá án rất nghiêm trọng, đặc biệt nghiêm trọng theo chỉ tiêu Quốc hội giao”¹⁴. Khắc phục hạn chế của việc áp dụng Án lệ số 47/2021/AL nêu trên, ngày 13/6/2023, TANDTC ban hành Công văn số 100/TANDTC-PC ngày 13/6/2023 hướng dẫn thống nhất trong việc áp dụng Án lệ 47/2021/AL: “Về việc xác định tội danh trong trường hợp bị cáo dùng hung khí nguy hiểm đâm vào vùng trọng yếu của cơ thể bị hại”. Như vậy, để áp dụng thống nhất Án lệ này vẫn cần có văn bản hướng dẫn.

¹² Bản án số 20/2024/HS-ST ngày 27/6/2024 của TAND tỉnh Ninh Thuận.

¹³ Hải Hiếu, *Nhiều cơ quan áp dụng không đúng Án lệ số 47*, <https://plo.vn/nhiều-co-quan-ap-dung-khong-dung-an-le-so-47-post737180.html>, truy cập ngày 24/02/2025.

¹⁴ Tuyền Phan, *Tội phạm giết người tăng vì áp dụng máy móc Án lệ số 47/2021*, <https://thanhnien.vn/toi-pham-giet-nguoi-tang-vi-ap-dung-may-moc-an-le-so-47-2021-1852309-01111048728.htm>, truy cập ngày 23/12/2024.

3. Nguyên nhân của những hạn chế và một số kiến nghị, đề xuất

Những tồn tại, hạn chế nêu trên trong thực tiễn áp dụng án lệ xuất phát từ một số lý do sau đây:

Thứ nhất, chưa có quy định rõ ràng về giá trị của án lệ.

Nghị quyết số 04 vẫn để ngỏ khả năng giữa việc áp dụng hay không áp dụng án lệ tùy thuộc vào quan điểm của Thẩm phán, Hội thẩm với quy định: *“Khi xét xử, Thẩm phán, Hội thẩm phải nghiên cứu, áp dụng án lệ, bảo đảm những vụ việc có tình huống pháp lý tương tự thì phải được giải quyết như nhau. Trường hợp vụ việc có tình huống pháp lý tương tự nhưng Tòa án không áp dụng án lệ thì phải nêu rõ lý do trong bản án, quyết định của Tòa án”*¹⁵. Quy định nêu trên dẫn đến việc áp dụng hay không áp dụng án lệ không phải vì yêu cầu thực tiễn xét xử, định tội danh, đánh giá các tình tiết của vụ án hình sự bảo đảm tính khách quan, chính xác, toàn diện và đầy đủ; hay bảo đảm tính thống nhất trong việc áp dụng án lệ theo yêu cầu của Hội đồng Thẩm phán TANDTC, mà xuất phát từ quan điểm chủ quan của Thẩm phán.

Thứ hai, nội dung án lệ được công bố không bảo đảm tính nguyên gốc của bản án, quyết định được lựa chọn làm án lệ.

Nghiên cứu 17 án lệ hình sự và 18 bản án có áp dụng án lệ, tác giả nhận thấy, phần “tình huống án lệ” và phần “giải pháp pháp lý” được công bố khá ngắn gọn do được Hội đồng tuyển chọn biên tập lại. Việc biên tập lại bản án, quyết định được lựa chọn làm án lệ bảo đảm tính cô đọng của án lệ, dễ nghiên cứu, nắm bắt khái quát nội dung của bản án, quyết định được chọn là án lệ. Nhưng án lệ không phải là nội dung tổng quan, cũng không phải

là toàn bộ bản án, quyết định của Tòa án mà là những lập luận, giải pháp pháp lý cho những tình tiết của vụ án. Những lập luận, giải pháp pháp lý đó chỉ có thể được hiểu chính xác khi nghiên cứu đầy đủ nội dung của vụ án. Do vậy, nếu Thẩm phán, Hội thẩm khi áp dụng án lệ mà không nghiên cứu kỹ toàn bộ nội dung vụ án, quyết định của Tòa án đã được chọn làm án lệ thì không thể thấy được tính chuẩn mực, điển hình của án lệ cần áp dụng. Những hạn chế trong áp dụng Án lệ số 47/2021/AL đã được phân tích trong mục 2 của bài viết này có nguyên nhân chủ yếu từ nội dung án lệ được công bố cô đọng đã được biên tập lại mà không phải là bản án, quyết định gốc. Cụ thể, tình huống án lệ nêu: *“Bị cáo dùng dao là hung khí nguy hiểm đâm vào vùng bụng của bị hại là vùng trọng yếu của cơ thể con người. Bị hại không chết là ngoài ý muốn chủ quan của bị cáo”* và giải pháp pháp lý trong án lệ là: *“Trường hợp này, Tòa án phải xác định bị cáo chịu trách nhiệm hình sự về tội ‘Giết người’”*. Tác giả nhận thấy, tình huống án lệ và giải pháp pháp lý được nêu trong án lệ chỉ thấy biểu hiện khách quan, không lột tả ý thức chủ quan của người phạm tội. Trong khi tội phạm là thể thống nhất giữa mặt khách quan và mặt chủ quan. Nghiên cứu kỹ toàn bộ nội dung trong bản án cho thấy rõ ý thức chủ quan của bị cáo là mong muốn giết cho bằng được bị hại, nhưng vì bị hại thoát khỏi sự truy đuổi của bị cáo, nên bị cáo không thực hiện được tội phạm đến cùng. Do vậy, giải pháp pháp lý của Án lệ số 47/2021/AL là chính xác. Tuy nhiên, khi áp dụng Án lệ số 47/2021/AL, Hội đồng xét xử dựa vào tình huống án lệ, giải pháp pháp lý

¹⁵ Khoản 2 Điều 8 Nghị quyết số 04/2019/NQ-HĐTP.

mà không nghiên cứu kỹ toàn bộ nội dung bản án gốc để thấy hoàn cảnh pháp lý tương tự nhau, thì không thể tránh được thiếu sót.

Thứ ba, giá trị pháp lý của án lệ hình sự mâu thuẫn với nguồn chính thống là BLHS.

Theo quy định tại Điều 2 BLHS năm 1999 và BLHS năm 2015 thì BLHS là nguồn duy nhất để xác định tội phạm, tức là xác định tình tiết định tội. Trong lĩnh vực hình sự, sẽ không có nguồn là văn bản dưới luật hoặc nguồn khác. Do đó, việc áp dụng án lệ để xác định tình tiết định tội là trái với quy định của BLHS. Bởi vì, án lệ được lựa chọn, áp dụng theo Nghị quyết của Hội đồng Thẩm phán TANDTC là văn bản dưới luật. Tuy nhiên, nếu không áp dụng án lệ sẽ là khoảng trống pháp lý trong việc định tội chính thức, khi mà BLHS chưa có quy định hoặc quy định không rõ ràng và chưa có văn bản hướng dẫn áp dụng BLHS, hoặc văn bản hướng dẫn nhưng chưa cụ thể.

Từ thực tế nêu trên, để nâng cao chất lượng án lệ và áp dụng án lệ trong lĩnh vực hình sự, tác giả kiến nghị một số vấn đề sau đây:

Thứ nhất, mở rộng nguồn của luật hình sự Việt Nam theo nghĩa án lệ cũng là nguồn chính thức.

Phù hợp với những nội dung trong bài viết này (trong phần nguyên nhân của những tồn tại, hạn chế), tác giả cho rằng cần mở rộng nguồn của luật hình sự theo nghĩa không chỉ là BLHS, mà còn là các văn bản pháp lý khác và án lệ. Theo đó, án lệ sẽ là nguồn bổ sung quan trọng cho việc định tội trong thực tiễn xét xử của Tòa án, việc áp dụng án lệ sẽ phù hợp với quy định của BLHS, bảo đảm tính có căn cứ pháp lý của các bản án có áp dụng án lệ hình sự.

Việc mở rộng nguồn của luật hình sự cũng là kết quả nghiên cứu của nhiều công trình khác¹⁷ trong lĩnh vực khoa học pháp lý hình sự tại Việt Nam và cũng là quan điểm lập pháp của nhiều quốc gia trên thế giới¹⁸.

Thứ hai, quy định rõ án lệ là nguồn bắt buộc để định tội khi BLHS không có quy định, hoặc quy định không rõ về những tình tiết cần được nghiên cứu làm sáng tỏ trong vụ án hình sự.

Nội dung này nên được bổ sung trong Điều 8 Nghị quyết số 04. Việc bổ sung nội dung này cho phép khẳng định giá trị bắt buộc của án lệ trong xét xử vụ án hình sự. Việc khẳng định giá trị bắt buộc của án lệ cũng đúng với vị trí án lệ là nguồn bổ sung cho pháp luật thành văn, phù hợp với đề xuất mở rộng nguồn của luật hình sự Việt Nam và góp phần nâng cao chất lượng quy trình lựa chọn, công bố án lệ.

Thứ ba, đẩy mạnh đào tạo Thẩm phán, khuyến khích việc xây dựng, áp dụng án lệ trong thực tiễn xét xử.

Nghị quyết số 04 đã có nhiều bổ sung quan trọng để đơn giản hóa thủ tục lựa chọn án lệ; phát huy vai trò của Thẩm phán Tòa án các cấp trong nghiên cứu các tài liệu, chứng cứ, căn cứ pháp lý... để đưa ra

¹⁶ Nguyễn Anh Tuấn, *Nguồn của Luật hình sự Việt Nam*, sách chuyên khảo, Nxb. Chính trị quốc gia, Hà Nội, 2010; Nguyễn Ngọc Hòa, *Nguồn của pháp luật hình sự và vấn đề mở rộng nguồn của pháp luật hình sự ở Việt Nam*, Tạp chí Luật học số 11, năm 2022; Trường Đại học Luật Hà Nội, *Giáo trình Luật Hình sự Việt Nam (Phần chung)*, Nxb. Công an nhân dân, 2018, tr.33-54.

¹⁷ BLHS Thụy Điển được thông qua năm 1962, có hiệu lực từ năm 1965; lần sửa đổi gần nhất vào năm 2022, <https://www.government.se/contentassets/7a2dcae0787e465e9a2431554b5eab03/the-swedish-criminal-code.pdf>, truy cập ngày 25/02/2025; BLHS Hoa Kỳ năm 1962, <https://www.law.upenn.edu/live/files/4100-american-criminal-code-general-defenses>, truy cập ngày 25/02/2025.

những bản án, quyết định khách quan, chính xác, điển hình tạo nguồn cho việc xây dựng án lệ. Tuy nhiên, để nâng cao hiệu quả lựa chọn, áp dụng án lệ, thì việc đào tạo, bồi dưỡng kỹ năng nghiên cứu, xây dựng, đề xuất án lệ cho đội ngũ Thẩm phán của Tòa án các cấp là rất cần thiết. Cần công bố rộng rãi toàn bộ nội dung bản án, quyết định của Tòa án được lựa chọn làm án lệ, góp phần đề cao trách nhiệm của Thẩm phán trong thực tiễn xét xử; tôn vinh những Thẩm phán có sự đầu tư nghiêm túc với việc nghiên cứu, đánh giá tài liệu, chứng cứ, lập luận thuyết phục trong các bản án, quyết định được công bố. Qua đó, chất lượng xét xử được nâng lên, chất lượng bản án, quyết định nói chung, án lệ nói riêng được nâng lên, bảo đảm tính chuẩn mực, điển hình. Giá trị của án lệ sẽ được khẳng định trong áp dụng pháp luật nói chung, áp dụng pháp luật hình sự nói riêng. Án lệ cũng là nguồn quan trọng trong hệ thống pháp luật nói chung, lĩnh vực luật hình sự nói riêng.

Kết luận

Bài viết đã làm rõ một số vấn đề lý luận về án lệ, quy trình tuyển chọn, công bố và thực tiễn áp dụng án lệ hình sự trong quá trình giải quyết các vụ án của Tòa án các cấp ở nước ta kể từ năm 2016 đến nay. Những kiến nghị khoa học mà bài viết chỉ ra cho thấy sự cần thiết phải tiếp tục nghiên cứu nguồn quan trọng này, góp phần hoàn thiện và nâng cao hiệu quả áp dụng pháp luật, đẩy mạnh cải cách tư pháp, xây dựng Nhà nước pháp quyền xã hội chủ nghĩa Việt Nam và chủ động hội nhập quốc tế trong lĩnh vực tư pháp hình sự. □

Tài liệu tham khảo

1. Bộ luật Hình sự năm 1999, sửa đổi, bổ sung năm 2009.
2. Bộ luật Hình sự năm 2015, sửa đổi, bổ sung năm 2017.
3. Luật Tổ chức Tòa án nhân dân năm 2014 và năm 2024.
4. Bộ luật Hình sự Thụy Điển được thông qua năm 1962, có hiệu lực từ năm 1965; lần sửa đổi gần nhất vào năm 2022, <https://www.government.se/contentassets/7a2dcae0787e465e9a2431554b5eab03/the-swedish-criminal-code.pdf>, truy cập ngày 25/02/2025.
5. Bộ luật Hình sự Hoa Kỳ năm 1962, <https://www.law.upenn.edu/live/files/4100-american-criminal-code-general-defenses>, truy cập ngày 25/02/2025.
6. Nghị quyết số 03/2015/NQ-HĐTP ngày 28/10/2015 của Hội đồng Thẩm phán Tòa án nhân dân tối cao về quy trình lựa chọn, công bố và áp dụng án lệ.
7. Nghị quyết số 04/2019/NQ-HĐTP ngày 18/6/2019 của Hội đồng Thẩm phán Tòa án nhân dân tối cao về quy trình lựa chọn, công bố và áp dụng án lệ.
8. Trường Đại học Luật Hà Nội, *Giáo trình Lý luận chung về Nhà nước và Pháp luật*, Nxb. Tư pháp, 2018.
9. Trường Đại học Luật Hà Nội, *Giáo trình Luật hình sự Việt Nam (Phần chung)*, Nxb. Công an nhân dân, 2018.
10. Nguyễn Anh Tuấn, *Nguồn của Luật hình sự Việt Nam, sách chuyên khảo*, Nxb. Chính trị quốc gia, Hà Nội, 2010.
11. Nguyễn Ngọc Hòa, *Nguồn của pháp luật hình sự và vấn đề mở rộng nguồn của pháp luật hình sự ở Việt Nam*, Tạp chí Luật học số 11, 2022.
12. Bản án số 78/2023/HSST ngày 22/8/2023 của Tòa án nhân dân tỉnh Gia Lai.
13. Bản án số 65/2023/HS-ST ngày 13/11/2023 của Tòa án nhân dân tỉnh Quảng Bình.
14. Bản án số 54/2024/HS-ST ngày 14/3/2024 của Tòa án nhân dân Quận 8, TP. Hồ Chí Minh.
15. Bản án số 42/2024/HS-ST ngày 10/06/2024 của Tòa án nhân dân quận Ngũ Hành Sơn, Đà Nẵng.
16. Bản án số 07/2024/HS-ST ngày 02/02/2024 của Tòa án nhân dân tỉnh Bình Thuận.
17. Bản án số 87/2024/HS-PT ngày 30/01/2024 của Tòa án nhân dân cấp cao tại TP. Hồ Chí Minh.
18. Bản án số 20/2024/HS-ST ngày 27/6/2024 của Tòa án nhân dân tỉnh Ninh Thuận.
19. Nguyễn Viết Giang, *Một số vấn đề về áp dụng và viện dẫn án lệ trong thực tiễn xét xử tại Tòa án hiện nay*, <https://tapchitoaan.vn/mot-so-van-de-ve-ap-dung-va-vien-dan-an-le-trong-thuc-tien-xet-xu-tai-toa-an-hien-nay9048.html>, truy cập ngày 24/02/2025.
20. Hải Hiếu, *Nhiều cơ quan áp dụng không đúng Án lệ số 47*, <https://plo.vn/nhiều-co-quan-ap-dung-khong-dung-an-le-so-47-post737180.html>, truy cập ngày 24/02/2025.
21. Tuyền Phan, *Tội phạm giết người tăng vì áp dụng máy móc Án lệ số 47/2021*, <https://thanhnien.vn/toi-pham-giet-nguoi-tang-vi-ap-dung-may-moc-an-le-so-47-2021-185230901111048728.htm>, truy cập ngày 22/12/2024.